

EMİRÜŞŞÜ‘ARÂ MU‘İZZÎ DÎVÂNINDA FARŞÇA ŞİİR SÖYLEYEN ŞAİRLERİN YERİ*

Gökhan Gökmen**

Öz

Büyük Selçuklu Devleti sarayında Meliküşşü‘arâ unvanıyla yarım asrı aşkın bir sürede bulunan Emîr Mu‘izzî (öl. 518-521/1124-1127), Selçuklu tarihi ve kültürü açısından önemli bir edebî şahsiyettir. Sultan Alp Arslan’ın şairi olan babası Burhânî sayesinde çocukluğundan itibaren saray çevresinde yaşayan ve İran edebiyat tarihinin önde gelen kaside şairlerinden olan Mu‘izzî’nin 19.000 beyit civarındaki dîvânı, Selçuklu tarihi, edebiyatı ve kültürü açısından çok önemli ve değerli bir kaynaktır. Methiye konulu şiir yazma özelliğiyle esas kimliğini kazanmış olan Mu‘izzî’nin, dîvânında andığı çok sayıda Farsça şiir söyleyen önemli ve meşhur şairler bulunmaktadır. Mu‘izzî’nin, bu şairler arasında ‘Unsurî ve Ferruhî gibi bazı şairleri örnek aldığı şiirlerinde hissedilmektedir. Mu‘izzî’nin, çeşitli yönleriyle dîvânında Şehîd-i Belhî (öl. 927), Rûdekî (öl. 941), Dakîkî (öl. 976-980), Firdevsî (öl. 1022-1026), Ferruhî (öl. 1038), ‘Unsurî (öl. 1039-1040), ‘Ascedî-i Mervezî (öl. 1040), Katrân-i Tebrîzî (öl. 1089’dan sonra), Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân (öl. 1121) ve Zeynebî-i ‘Alevî-i Mahmûdî (öl. 12. yy.) gibi şairlere yer vermesi, onun şairlik yönünü ve bu şairlerin birtakım özelliklerini göstermektedir. Çalışmanın amacı Mu‘izzî tarafından dîvânda zikredilen bu şairler ve bu şairlerin şiirleri hakkında örneklerin sunulması ve değerlendirmelerin yapılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Emîr Mu‘izzî, İran Şiiri, Şehîd-i Belhî, Rûdekî, Dakîkî, Firdevsî, Ferruhî, ‘Unsurî, Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân, ‘Ascedî.

The Place of Persian Poets in The Diwan of Mo‘ezzi

Abstract

Amîr Mo‘ezzî (518-521/1124-1127), who was on duty as Maliku’s-shu‘arâ in Seljuk Palace, is an important literary figure in the history and culture of Seljuks. Thanks to his father, Burhânî, who was Sultan Alp Arslan’s poet, Mo‘ezzî who lived around the palace has his a with

* Bu makale yazarın, *Mu‘izzî’nin Şiir Dünyası* (Kırıkkale Ü., SBE, Kırıkkale, 2018) adlı yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: gkhgkm@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 03.05.2018

Makale Kabul Tarihi : 04.06.2018

NÜSHA, 2018; (46):107-122

19.000 verses especially consisting of poems written for Seljuk sultans and statesman since his childhood. There are many important and famous poets who read Persian poems in the dīwān of Mo‘ezzī who got his fame with his poems of praise. It is felt that in his poems Mo‘ezzī took some poets as an example such as “Unsurī and Farruhī”. The fact that Mo‘ezzī gave place in his dīwān to such poets as Sahīd-i Balhī (d. 927), Rūdakī (d. 941), Dakīkī (d. 976-980), Firdowsī (d. 1022-1026), Farruhī (d. 1038), Unsurī (d. 1039-1040), Ascadī-i Marvazī (d. 1040), Katrān-i Tabrīzī (d. after 1089), Mas‘ūd Sa‘d-i Salmān (d. 1121) and Zaynabī-i Alevī-i Mahmūdī (d. 12. yy.) shows his features in poetry and certain features of the poets in question. The aim of this study is to give examples of the poets mentioned in the dīwān of Mo‘ezzī and evaluate them.

Keywords: Amīr Mo‘ezzī, Persian poet, Sahīd-i Balhī, Rūdakī, Dakīkī, Firdowsī, Farruhī, Unsurī, Mas‘ūd Sa‘d-i Salmān, Ascadī.

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti sarayında Melikü’ş-şü‘arâ unvanıyla uzun yıllar bulunan Emīr Mu‘izzī (öl. 518-521/1124-1127), edebî açıdan önemli bir şahsiyettir. Günümüze kadar Fars şairleri arasında ve Fars edebiyatı çerçevesinde 19.000 beyit dolaylarındaki dīvânıyla en hacimli dīvâna sahip olanlardan biri olan Mu‘izzī, uzun yıllar Selçuklu sarayında yer edinmiş, Sultan Melikşâh (öl. 485/1092) tarafından “Emīrū’ş-şü‘arâ” tayin edilmiştir.¹ Babası Burhânî’nin, Sultan Alp Arslan’ın şairi olması sebebiyle Selçuklu sarayı çevresinde yetişmiştir.

Elli yılı aşkın bir zaman diliminde sarayda yer alan, methiye konulu şiir yazma özelliğiyle esas kimliğini kazanmış olan, padişahların sarayında onları övmek için aylık ve yıllık olarak ücret alan Mu‘izzī, Farsça ve Türkçe yazan şairlerce takdir edilen ve örnek alınan en önde gelen kaside şairlerindedir. Şairlikteki başarısı eski ve yeni bütün şahsiyetler tarafından kabul görmüştür. Gerek eski edebiyatçılar gerekse son dönem edebiyatçıların eserlerinde Mu‘izzī’nin yer alması, şairliği hususunda özellikli oluşunu göstermektedir.

Emīr Mu‘izzī’nin, dīvânında birçok önemli ve meşhur şairi andığı ve onlara övgüde bulunduğu bilinmektedir. Bu şairler arasında üslubunu, dilini ve nazmını övdüğü; onları örnek aldığı şahsiyetler olduğu hissedilmektedir. Muhammed Rızâ Kanberî’nin, “Mu‘izzī’nin şiiri Ferruhî, ‘Unsurî ve Menûçehrî gibi kendi seleflerinin şiirinden farklı değildir”² ifadesi ve Mu‘izzī’nin şiirlerinde ‘Unsurî ve Ferruhî

gibi şairlerin bazı beyitleri, onların şiirlerini hatırlatması bakımından bu kanaatleri doğrular görünmektedir. Aynı zamanda Emîr Mu‘izzî’nin şiirlerinde Ferruhî ve ‘Unsurî gibi bazı şairlerin izlerinin hissedilmesiyle bu şairlerin şiirlerinden örneklerin dîvâna yansıyan tarafları, müşterek bir bağı da göstermektedir. Hatta kimi araştırmacılar Mu‘izzî’yi, döneminin ve çağdaşı şairlerin öncüsü olarak da saymışlardır.³ Çağdaşı şairlerin tamamı da Mu‘izzî’ye övgüde bulunmuş ve hürmet etmiş, onun fesâhat ve üstatlığına vurgu yapmışlardır.⁴

Emîr Mu‘izzî, dîvânında Şehîd-i Belhî (öl. 927), Rûdekî (öl. 941), Dakîkî (öl. 976-980), Firdevsî (öl. 1022-1026), Ferruhî (öl. 1038), ‘Unsurî (öl. 1039-1040) gibi kendisinden önceki ve kendi döneminin bazı şairlerini zikretmiş; bunlardan birçoğunun şairliğine de övgüde bulunmuştur. Mu‘izzî daha çok ‘Unsurî’nin şiirlerini anmıştır. Firdevsî’yi ise çoğunlukla eleştirip kınamış, eseri *Şehnâme*’yi küçümsemiş; kahramanları Rüstem ve İsfendiyâr’ı da methettiği kişilerin özellikleriyle karşılaştırırken hafife almıştır. ‘Ascedî-i Mervezî (öl. 1040) ve Katrân-i Tebrîzî’yi (öl. 1089’dan sonra) de anmış; kendi döneminin şairlerinden olan Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân’ı (öl. 1121) ve Zeynebî’yi (öl. 12. yy.) de övmüştür.

Mu‘izzî, dîvânında bu şairler arasında en çok ‘Unsurî’yi anmıştır. Mu‘izzî on üç kez andığı ‘Unsurî’yi, kendisini ondan daha üstün görerek üç yerde yermiştir. Mu‘izzî’nin, ‘Unsurî’den sonra beş defa andığı şair Dakîkî’dir. Mu‘izzî, memdûhu Sultan Sencer’e methiye söylerken, Dakîkî’nin iki beytini zikrederek sultana övgüde bulunmuştur. Dakîkî’yi andığı beyitlerin birinde Şehîd-i Belhî’yi de zikretmiştir. Daha sonra Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân gelmektedir. Mu‘izzî ifadesine, üslubuna, nazmına ve bilgisine dair övgülerde bulunduğu Selmân’ı dört kez anmıştır. Rûdekî’yi de Sâ mânîler’de şiirinin yaygın ve meşhur oluşu hususunda üç yerde anmıştır. Ferruhî ve ‘Ascedî’yi ikişer kez, Katrân-i Tebrîzî ve Zeynebî’yi de dîvânında birer kez zikreden Mu‘izzî, Selçuklu sarayında elde ettiği zenginlik ve bağışı, Gazneli Mahmûd sarayı şairleri Ferruhî, ‘Unsurî, ‘Ascedî ve Zeynebî’den hiçbirinin elde edemediğine vurgu yapmış ve bir beyitte bu şairlerin hepsini anarak Zeynebî’ye de yer vermiştir. Şiirlerinde Firdevsî’nin adını dört kez zikreden Mu‘izzî, daha çok *Şehnâme*’de geçen kahramanların adlarını anmıştır. Mu‘izzî, eski dönemleri hikâye eden Firdevsî’yi, verdiği bilgilerin gerçek dışı ve uydurma oluşu gibi

yönleriyle yermektedir. Mu‘izzî kendi sultanları, vezirleri ve emîrlerini överken, onlara ait bilgi, haber ve fetihlerin gerçek olduğunu beyan etmiş; ayrıca onları *Şehnâme* kahramanlarıyla sıkça ve ayrıntılı bir biçimde karşılaştırarak Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının büyüklüğünü ve başarılarını onlardan üstün tutmuştur. Bu gibi özellikleriyle ve dîvânda çokça zikredilmesi sebebiyle Mu‘izzî’nin, Firdevsî’nin eseri *Şehnâme* ve kahramanları hakkında söyledikleri müstakil ve ayrı bir çalışma konusudur.⁵ Bu bakımdan burada Mu‘izzî’nin, doğrudan Firdevsî’nin adına yönelik ve *Şehnâme* hakkında çok çarpıcı ifadelerine yer verilmiştir. Mu‘izzî, bu şairleri, kimi zaman sadece adlarını anarak, kimi zaman da şiirlerinden birer mısra örnek göstererek dîvânında zikretmiştir.

Mu‘izzî’nin, dîvânında yer verdiği Farsça şiir söyleyen şairlere atıfları şu şekildedir:

Rûdekî

Mu‘izzî, şiirlerinde İran şairlerinin öncülerinden olan Rûdekî’ye hep övgüde bulunmuştur. Mu‘izzî, ondan naklettiği beyitleri, kendi kasideleriyle birlikte söylemiş; şiirini ve üslubunu överek dîvânda Rûdekî’ye yer vermiştir.

Mu‘izzî, kasidelerinde Rûdekî’yi Sâmânîler’de şiirinin yaygın ve meşhur oluşu hususunda anmıştır ve memdûhu vezir Sadreddîn Muhammed’i, Rûdekî’den bir beyit naklederek övmüştür.

روان شد شعر من در آل اسحاق چو شعر رودکی در آل سامان⁶

Rûdekî’nin şiiri Sâmânîoğullarında (Sâmânîlerde) nasıl yaygınsa, benim şiirim İshâkoğullarında öyle yaygın oldu.

یکی بیت نغز است مر رودکی را که اندر جهان تو سزاوار آنی

نه جز عیب چیزی است کان تو نداری نه جز غیب چیزی است کان تو ندانی⁷

Rûdekî’den bir beyit çok güzel olur. Çünkü sen, cihanda ona layıksın.

“O (şey), senin sahip olmadığın (sende olmayan) ayıptan/kusurdan başka bir şey değildir. O (şey), senin bilmediğin gaybtan başka bir şey değildir.”

Mu‘izzî, örneklerde görüldüğü üzere şiirlerinde, Rûdekî’ye ve üslubuna övgüde bulunmuştur. Ayrıca Rûdekî’nin yaşadığı dönem olan

Sâmânîler döneminde Rûdekî'nin şiirinin özellikli olduğundan da bahsetmektedir.

Dakîkî

Mu'izzî'nin dîvânda zikrettiği bir diğer şair Dakîkî'dir. Mu'izzî, Sultan Sencer'e methiye söylerken, Dakîkî'den iki beyit alıntı yapmıştır ve Sultan Sencer'in methinde her iki beyti de tazmin ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca Mu'izzî, Dakîkî'yi andığı beyitlerin birinde Şehîd-i Belhî'yi de zikretmiştir.

فلک مملکت کی دهد رایگانی^۸ تو این مملکت رایگانی نداری

Sen bu memlekete kolayca sahip olmadın. "Felek, memleketi nasıl bedava verir."

آن شاعری که در حق ممدوح خویش گفت: ای کرده چرخ تیغ تو را پاسبان خویش^۹

Kendi memdûhu hakkında o şâir (Dakîkî) şöyle demiştir: "Ey feleğin kılıcını kendine muhafız yaptığı Sultan!"

دو بیت شنیده ام دقیقی را در مدح تو هر دو کرده ام تضمین:

«استاد شهید زنده بایستی و آن شاعر تیره چشم روشن بین

تا شاه مرا مدیح گفتندی معنیش درست و لفظها شیرین

در شأن تو آمد است پنداری و اندر شأن حسود با نفرین»^{۱۰}

Dakîkî'den iki beyit işittim. Senin övgünde her ikisini de tazmin ettim:

"Şair Şehîd, yaşamalısın! O gözü kara şairi, parlak gör. Şâhim için anlamları doğru ve lafızları hoş, övgü söylüyorlardı. Sanırsın ki tam sana layık olmuş, hasûdun şânında nefretle gelmiştir."

Mu'izzî, Dakîkî'yi zikrettiği bu şiirlerinde, Dakîkî'nin şairliğine övgüde bulunurken, şiirlerinde onun beyitlerine de yer vererek kendi memduhunu methetmiştir. Bunun yanı sıra, bu kasidede Şehîd-i Belhî'nin de adını zikrederek, ona şiirinde olumlu anlamda yer vermiştir.

Firdevsî

Mu‘izzî’nin, Selçuklu sultanları, vezirler, emîrler, devlet adamları gibi şiirinde övdüğü kişiler, *Şehnâme* kahramanlarıyla sıkça ve ayrıntılı bir biçimde mukayese edilmiş ve onlardan üstün tutulmuştur. Mu‘izzî’nin dîvânında *Şehnâme*’nin önde gelen kahramanlarının küçük gösterildiği, hakir görüldüğü birçok örnek mevcuttur.

Mu‘izzî, dîvânında Firdevsî’yi şiirlerinde beyan ettiği gerçek dışı olaylardan dolayı yalanlamakta ve Selçuklu sultanlarının büyüklüğü ile başarılarını anlatmaktadır. Mu‘izzî, dîvânındaki pek çok şiir ve beyitlerinde, kendi sultanları yanında Ferîdûnların, İskenderlerin kapıcı/hizmetçi bile olamayacağı ifadelerine yer vererek, Firdevsî’yi, Firdevsî’nin eseri *Şehnâme*’yi ve *Şehnâme* kahramanlarını eleştirmiş, yalanlamış ve küçük görmüştür. Elbetteki Firdevsî’nin eseri edebî türler konusunda ayrı bir türdür. Mu‘izzî, dîvânında Firdevsî’yi, Firdevsî’nin eseri *Şehnâme*’yi ve *Şehnâme* kahramanlarını eleştirirken Mu‘izzî’nin mübalağa sanatına başvurduğu da aşikârdır. Ancak Mu‘izzî, Selçuklu sultanlarının ve devlet adamlarının azametini ve başarılarını anlatırken, bunu İran şahları ve *Şehnâme*’de geçen kahramanlarla mukayese ederek örneklendirmesi, Mu‘izzî’nin olanı ve hakikati söylediğinin doğru olduğunu da bir o kadar açıkça gözler önüne sermektedir. Selçuklu dönemi Türk asıllı şairi Mu‘izzî’nin bu yöndeki tercihlerinin ve anlatımlarının da Farsça şiirlerde oldukça az görülmesi, onun üslubunun ve bazı hissiyatları taşıdığı en dikkat çekici yanlarından.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için söylediği bir kasidesinde, Firdevsî’nin “ilginç hikâyeler ve fetihler hakkında ne ararsan *Şehnâme*’dedir” beytine dîvânında yer vererek, Firdevsî’nin eserinde anlattıklarının asılsız ve efsane olduğunu beyan etmiştir. Oysa Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın başarılarını ve fetihlerini anlattığı kendi şiirlerinin tanıklığa dayalı gerçeklerden bahsettiğini söyleyerek, Firdevsî’nin eserini kendi eseriyle mukayese etmiş, Firdevsî ve eseri *Şehnâme*’yi eleştirmiştir.

قصه های پر عجایب فتوحای پر عبر

گفت فردوسی به شهنامه درون چونانکه خواست

گنده پیر جادو و دیو سفید و شیر نر

وصف کرد است او که رستم کشت در مازندران

از کجا آورد و بیهوده چرا گفت آن سمر

من عجب دارم ز فردوسی که تا چندان دروغ

آن ما یکسر عیان است آن او یکسر خبر¹¹

ما همی از زنده گویم او همی از مرده گفت

Firdevsî dedi ki: Acayip kıssalar ve ibretlerle dolu fetihler hakkında ne ararsan Şehnâme'dedir.
Rüstem'in Mâzenderân'da öldürdüğü yaşlı büyük büyücü, beyaz şeytan ve erkek aslanı, Firdevsî vasfetmiştir.
Firdevsî'nin bunca yalanına şaşkınum. Nereden getirdi ve boşu boşuna neden bu efsaneyi söyledi.
Biz canlıdan/gerçekten bahsediyoruz, Firdevsî ise ölüden söz ediyor. Bizimki tamamen hakikat, onunkisi sadece haber.

Sultan Melikşâh'ı övmek için kaleme aldığı başka bir kasidesinde Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın fetihlerinin asıl ve gerçek olduğunu söylemekte ama Firdevsî'nin Şehnâme'de anlattıklarını yalan ve uydurma olarak nitelemektedir:

تاریخ فتوح تو درست است و حقیقت افسانه شهنامه محال است و مُزَوَّر^{۱۲}

Senin fetihlerinin tarihi doğru ve hakikattir, Şehnâme'nin efsanesi ise asılsız ve uydurmadır.

Mu'izzî, bir başka Sultan Melikşâh övgüsünde Şehnâme'de anlatılanların yalan ve rivayet olduğunu, hünerleri okunan kahramanların hiçbir değerinin olmadığını ama Sultan Melikşâh'ın özelliklerinin ve rivayetlerinin gerçek olduğunu açıklamaktadır:

چند گویند ز شهنامه سخن های دروغ چند خوانند هنرهای فلان و بهمان

سیرت شاه عیان است و دگر جمله خبر از خبر یاد نیارند کجا هست عیان^{۱۳}

Ne zamana dek Şehnâme'den yalan sözler söyleyecekler, ne zamana dek falanın filanın hünerlerini okuyacaklar.
Sultan Melikşâh'ın özellikleri açıktır, diğeri ise hep rivayet.
Rivayetlerden neyin açık olduğunu anlayamazlar.

Mu'izzî, Sultan Sencer methiyelerinde ise Nûşîrevân yaşasaydı, onun Sultan Sencer'in tahtının önünde secde edeceğini; ordusunda, savaşta İskender gibi cesur, mecliste Ferîdûn gibi kuvvetli olan binlerce yiğit savaşçısı olduğunu; savaşta Sultanın ordusundan her yiğit askerin, İsfendiyâr ve Rüstem'den çok daha fazlasını yaptığını ve güzrüyü Ferîdûn gibi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Sultan Sencer'in, gücü ve hamlesiyle Rüstem-i Destân'ın hücumunu ve Zâl-i Zer'in kuvvetini ortadan kaldırdığını; binlerce adamının her birinin yüz tane Rüstem ve

İsfendiyâr gibi olduğunu; savaş günü yiğitlerin de Sultanla mutlu olduğunu dile getirmektedir:

حاشَ الله که اگر نوشروان زنده شود بیش تو سجده بَرَد بر طرف شادروان^{۱۴}

*Eğer Nüşîrevân yaşasa/hayatta olsa(ydı), hâşallah senin önünde
tahtına doğru secde eder(di).*

جهاندارى که در لشکر هزار پهلوان دارد به رزم اندر سکندر دل به بزم اندر فریدون فر^{۱۵}

*Ordusunda savaşta İskender gönüllü (İskender gibi cesur), mecliste
Ferîdûn gücünde binlerce yiğit savaşçıya sahip cihan şâhıdır!*

در شاهنامه گرچه شگفت است و نادرست اخبار جنگ رستم و رزم سفندیار

بیش از سفندیار و زیادت ز رستم است هر پهلوان ز لشکر تو روز کارزار

هستی تو چون سلیمان بر اسب بادپای هستی تو چون فریدون با گرز گاوسار^{۱۶}

*Her ne kadar Şahnâme'de Rüstem ve İsfendiyâr'ın savaş hikâyesi,
ilginç ve eşine az rastlanır olsa da,*

*Savaş günü senin ordundan her bir pehlivan, İsfendiyâr ve
Rüstem'den çok daha fazlasını yapmıştır.*

*Sen rüzgâr gibi giden atın üzerinde Süleyman gibisin, sığır cüsseli
gürze sahip Ferîdûn gibisin.*

دستبرد و زور تو منسوخ کرد اندر جهان دستبرد رستم دستان و زور زال زر^{۱۷}

*Senin gücün ve hücumun, cihanda Rüstem-i Destân'in hamlesini ve
Zâl-i Zer'in kuvvetini ortadan kaldırdı.*

درد هزار بنده که هر بنده را رهی است صد پهلوان چو رستم و صد چون سفندیار

دل بر نشاط اوست یلان را به روز رزم سر بر بساط اوست شهان را به روز بار^{۱۸}

*Her adamı Rüstem gibi yüz pehlivan ve İsfendiyâr gibi yüz yiğit
olan binlerce bendesi vardır.*

*Savaş günü, yiğitlerin gönlü, onun mutluluğundadır. Yönetim
zamânı (adalet günü) şâhların başı, onun sofrasındadır.*

Beyitlerde de ifade edildiği gibi Emîr Mu'izzî, dîvânında övdüğü Selçuklu sultanlarını ve devlet adamlarını, genelde Firdevsî, eseri

Şehnâme ve *Şehnâme*'de geçen kahramanlarla karşılaştırmış; kimi zaman kendi övdüğü kişileri onlardan üstün tutmuş kimi zaman da onları küçük göstererek yermiştir.

Ferruhî

Mu'izzî, dîvânında zikrettiği bir başka şair Ferruhî'nin şairlik yönüne vurgu yaparak onu yüceltmektedir. Vezir Ebû Bekr-i Şemsüşşeref'i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu'izzî, Ebû Bekr-i Şemsüşşeref'e, büyüklükte Gazneli Sultan Mahmûd'un ordu komutanı Kahistânî¹⁹ gibi bir hizmetkârın, şairlik için de Ferruhî gibi bir şairin layık olduğunu ifade etmekte ve Ebû Bekr-i Şemsüşşeref'i, Ferruhî'nin bir beytinden alıntı yaparak övmektedir.

چون قهستانی ترا چاکر بسی در مهتری پیش تو چون فرخی در شاعری چاکر مرا^{۲۰}

Büyüklükte Kahistânî gibi hizmetkâr sana yeter. Şairlikte Ferruhî gibi biri, huzurunda bana uşaklık eder.

بیتی ز شعر فرخی اندر مدیح تو تضمین همی کنم که بدان بیت در خوری:

نامت نبشته نیست کجا نام بد بود وانجا که نام نیک بود صدر دفتری^{۲۱}

Senin övgün için Ferruhî'nin şiirinden bir beyit nazmediyorum, o beyit şudur:

“Adın, kötü adın olduğu yerde yazılı değildir. İyi adın olduğu yer, defterin başıdır.

Mu'izzî, vezir Sadreddîn Muhammed'e övgü söylemek için yazdığı kasidesine, Ferruhî'nin bir kasidesinin matla beytinden bir mısrayı alarak cevap vermiştir:

این شعر مجابات حکیمی است که گفته است: ای دل تو چه گویی که زمین یاد کند یار^{۲۲}

Bu şiire hakîm Ferruhî'nin cevabı şudur: “Ey gönül! Cihan, sevgiliyi yâd eder diye ne söylersin?”

این غزل هست بران وزن کجا شاعر گفت: ترکش ای ترک به یک سو فکن و جامه جنگ^{۲۳}

Bu gazel, şair Ferruhî'nin söylediği aynı vezindedir. Ey Türk! Ok kuburunu ve savaş elbiseni bir tarafa at.”

Mu'izzî, “Müeyyideddîn Ebu'l-Kâsım Mu'înülmülk'e Övgü” başlıklı kasidesinde, Ferruhî'nin bir kasidesinin matla beytinden bir

mısra almıştır. Mu‘izzî, Ferruhî’nin “kimse orduya asla umut bağlamasın” sözüne karşı çıkarak, ben orduya umut bağlıyorum diye cevap vermektedir.

من دل بدو دهم که خطا گفتم آن که گفت: هرگز مباد کس که دهد دل به لشکری^{۲۴}

“Hiçbir zaman kimse orduya umut bağlamasın.” diyerek yanlışı söyledi (Ferruhî). Ben orduya umut bağlıyorum çünkü.

Yukarıdaki beyitler doğrultusunda Mu‘izzî, Ferruhî’ye övgüde bulunmuştur ve onun Sultan Mahmûd’a layık bir şair olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Mu‘izzî’nin, Ferruhî’nin beyitlerinden alıntı yaparak bu beyitlere karşılık vermesi, Mu‘izzî’nin şairliğini ve hünerini de göstermektedir. Mu‘izzî, örnekteki son beyitte de Ferruhî’nin orduyla ilgili söylemiş olduğu söze karşı çıkmıştır.

‘Unsurî

Mu‘izzî, ‘Unsurî’nin üslubunun sadeliğini, lafız ve manada anlaşılır bir dil kullandığını; aynı zamanda kendi kasidesini ve şairliğini ondan üstün gördüğünü beyan ederek ‘Unsurî’yi anmıştır.

Mu‘izzî, vezir Nizâmülmülk’ün oğlu Fahrülmülk için yazdığı bir kasideyi, ‘Unsurî’den alıntı yaptığı mısrayla aynı vezinde söylediğini ifade etmekte ve ‘Unsurî’yi de bu mısralarla zikretmektedir:

گفتم این مدحت بدانسانی که گوید عنصری: باد نوروزی همی در بوستان بتگر شود^{۲۵}

Bu övgüyü ‘Unsurî’nin söylediği gibi ifade ettim: “Nevruz rüzgârı bostanda put yapar.”

این غزل بر وزن آن گفتم که گوید عنصری: تا همی جولان زلفش گرد لالستان بود^{۲۶}

Bu gazeli, ‘Unsurî’nin söylediği aynı vezinde söyledim: “Zülfünün hareketi/sallanması (saçının dalgalanması), lale bahçesinin tozunu alır.”

Mu‘izzî, bu şiirinde de ‘Unsurî’den bir beyit nakleder ve ifade ile mana bakımından ‘Unsurî’nin üslubunun çok yalın olduğuna vurgu yapar:

به یادم آمد بیتی که عنصری گوید: به لفظ و معنی پاکیزه تر ز در ثمین

نه من به تضمین مدحش همی بیاریم همی به مدح وی آراسته کنم تضمین

ایا ز مرکب تو گرد رفته بر گردون کشیده رایت عالیت سر به علیین^{۲۷}

'Unsurî'nin söylediği bir beyit aklıma geldi ki lafız ve mana bakımından saf inciden daha arıdır.

Ben tazmin yoluyla onun methini süsleyemiyorum, onun methiyle nazmı süslüyorum.

"Ey atıyla feleğe kadar toz çıkarmış! Ey yüce sancağını feleğin tepesine kadar çekmiş!"

در میان کفر و دین شمشیر تو سدی قوی است در تو آن گویم که در محمود گوید عنصری:

سد تو شمشیر تو است اندر مبارک دست تو کو سکندر گو بیا تا سد مردان بنگری^{۲۸}

Küfür ve din arasında kılıcın güçlü bir settir. Gazneli Mahmûd zamanında 'Unsurî der ki:

"Senin seddin, mübarek elinde senin kılıcıdır. İskender nerede? Yiğitlerin seddini görmesi için çağır gelsin."

Mu'izzî, Belh reisi Seyyid Ebu'l-Hasan'ı övmek için kaleme aldığı kasidesinde, bu şiirin 'Unsurî'nin ruhunu şâd edeceğini söyleyerek 'Unsurî'nin bir mısrasına şiirinde yer verir:

زین قصیده شاد گردد جان استادی که گفت: ای شکسته زلف یار از بس که تو دستان کنی^{۲۹}

Bu kaside ile üstadın ruhu şâd olur. Demiştir ki: "Ey büklüm büklüm zülüf! Yâr, senin anlattığından daha fazlasıdır."

Bunlardan başka dîvânda, Mu'izzî'nin kendisini 'Unsurî'den üstün gördüğünü ifade ettiği beyitler de vardır:

آنچه سوری کرد ز اسرار کرم با عنصری ذکر آن باقی است تا باقی است ایام و لیل

من بدین دولت به شعر از عنصری کمتر نیم تو بسی افزونی از سوری به احسان و نوال^{۳۰}

Cömertlik sırları hakkında Sûrî'nin³¹ 'Unsurî'ye (karşı) yaptığı (şey), geceler gündüzler bâki olduğu/devam ettiği müddetçe, onun zikri de bâkidir/devam eder.

Ben bu devlette şiirde 'Unsurî'den daha az değilim. İhsan ve cömertlikte sen, Sûrî'den daha üstünsün.

گفتم چنین قصیده کس از شاعران نگفت گفتا که گفت عنصری استاد شاعران

گفتم که آن قصیده بدیع است و نادر است گفتا که این قصیده بسی بهتر است از آن^{۳۲}

*Dedim ki böyle bir kasideyi şairlerden kimse söylemedi. Dedi:
şairlerin üstadı ‘Unsurî’ söyledi.
Dedim ki o kaside bedî ve nadirdir. Dedi ki bu kaside ondan çok
daha iyidir.*

Mu‘izzî’nin dîvânındaki methiyelerde, yukarıda nakledilen örnek beyitler ışığında anılan şairlerin, bilhassa da Ferruhî ve ‘Unsurî’nin izlerinin hissedilmesiyle bu şairlerin şiirlerinden örneklerin dîvâna yansıyan tarafları, müşterek bir alâkayı açıkça göstermektedir.

Mu‘izzî ağır, karmaşık ve ağdalı söyleyip yazanları çokça eleştirmektedir. Kelime oyunlarını, anlaşılmazlığı ve dolaylı anlatımları beğenmemektedir. O yüzden kendisi şiiri akıcı bir biçimde söyler ve anlaşılır bir üslubun her üsluptan daha değerli olduğunu, bu hususta anlaşılır ve sade şiir söyleyenleri övdüğünü beyan etmektedir. Bunun neticesinde örneklerde belirtildiği gibi ‘Unsurî’nin üslubunun da çok yalın olduğuna dikkat çekerek onu övmektedir.

Zahîreddîn-i Fârâyâbî, Mu‘izzî hakkında “Sözünün latifliğini, üslubunun sağlamlığı ve akıcılığıyla birleştirmiştir. ‘Unsurî gibi sadece terkip sağlamlığıyla yetinmemiş, Ferruhî gibi de tabirlerin güzelliği, canlılığı ve cezbediciliğiyle meşgul olmamış; aynı zamanda her ikisini de birbirine karıştırmış ve çok cazip bir tarz ortaya çıkarmıştır. Kendi döneminden önceki şairler arasından, her iki tarzı da şiirinde bir araya getirmiş olanlardan, fesâhat ve belâgati tam olarak fasih ve tesirle birlikte yoğrulmuş tabirler üretenlerden sadece Mu‘izzî’yi görüyoruz”³³ diyerek Mu‘izzî’nin, Ferruhî ve ‘Unsurî’yi takip ettiğini, ancak kendine özgü bir tarz oluşturarak onlardan üslubu hususunda ayrıldığına da vurgu yapmaktadır.

‘Ascedî

Mu‘izzî, Horasan’ın reisi Tâceddîn-i Munî‘î b. Mes‘ûd methiyesinde ‘Ascedî’nin, Tâceddîn-i Munî‘î’nin babasının meclisinde aç gözlülük/hırs için Çağrı ve Mevdûd zamanını övdüğünü ifade etmektedir ve Mu‘izzî’nin ‘Ascedî’ye yer verdiği beyit şudur:

به مجلس پدرت عسجدی ز بهر طمع مدیح برد به ایام جفری و مودود^{۳۴}

‘Ascedî, aç gözlülük için babanın meclisinde, Çağrı ve Mevdûd zamanına övgüde bulundu.

Katrân-i Tebrîzî

Mu‘izzî, Katrân-i Tebrîzî'nin söylediği şiirleri hafife alarak kendi söylediği şiirleri Katrân'dan üstün tutmaktadır.

Bunun neticesinde Mu‘izzî, Sultan Sencer'in veziri Nizâmülmülk Yabgu Bey Muhammed b. Süleymân-i Kâşgarî'ye övgüde bulunduğu bir kasidesinde Katrân-i Tebrîzî'yi, kendisinden küçük görerek dîvânında anmaktadır:

چو بهر من ز تو اعزاز و اکرام است هر روزی تو را هرگز نگویم آنچه قطران گفت مملان را^{۳۵}

*Senden benim için her gün yücelik ve cömertlik olduğundan,
Katrân'ın Memlân için söylediğini, ben sana asla söylemem.*

Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân

Mu‘izzî, Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân'ı, söze üstün gelmesiyle, bilgisine, zekâsına ve nazmına övgüde bulunarak anmaktadır.

شريف خاطر مسعود سعد سلمان را مسخر است سخن چون پری سليمان را

ز شادی ادب و عقل او به دار سلام همه سلامت و سعد است سعد سلمان را^{۳۶}

Hız. Süleymân'a cinler nasıl itaat ettiyse, Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân'ın şerefi de söze itaat ettirmesidir.

Onun bilgi ve akıl mutluluğundan dolayı, Dârüsselâm'da Sa‘d-i Selmân'a her zaman baht ve talih vardır.

در مجلس بزرگان خالی مباد هرگز پیرایه بزرگی مسعود سعد سلمان

آن شاعر سخنور کز نظم او نکوتر کس در جهان کلامی نشنید بعد قرآن^{۳۷}

Büyüklerin meclisinde, azametinin süsü olan Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân asla eksik olmasın.

O, cihanda Kurân'dan sonra kimsenin onun nazmından daha güzel bir söz duymadığı meşhur şâirdir.

Mu‘izzî, bir kıtasında Selçuklu sarayında ne kadar bağış aldığını ve zengin olduğunu, Gazneli Mahmûd'un sarayında bulunan Zeynebî, ‘Ascedî, Ferruhî ve ‘Unsurî'nin böyle bir zenginlik elde edemediğini söylemektedir:

هرگز از محمود غازی این عطا کی یافتند زینبی و عسجدی و فرخی و عنصری^{۳۸}

Gazneli Mahmûd'un sarayından böyle bir bağışı, asla ne Zeynebî ne 'Ascedî ne Ferruhî ne de 'Unsurî elde edebilmiştir.

Sonuç

Görüldüğü gibi Emîr Mu'izzî, dîvânında Farsça şiir söyleyen birçok şairden ve bu şairlerin şiirlerinden bahsetmektedir. Firdevsî hariç genel olarak bütün şairlere övgüde bulunmuştur. Mu'izzî, bu şairleri bazılarını nazımının güzelliği ve şairliği yönüyle, bazılarını da kendi şairliğini ve üslubunu onlardan üstün gördüğü için, kimilerini de sultanların sarayında kendisi kadar bağış alamayıp zenginlik elde edemedikleri için anmıştır.

Sonuç olarak Mu'izzî'nin Farsça yazılı edebiyatın yetenekli ve hünerli şahsiyetlerinden olan bu şairlere dîvânında yer vermesi birçok bakımdan anlam yüklüdür. Dönemin üslup temsilcisi ve önemli bir edebî şahsiyeti olan Mu'izzî, Farsça şiir söyleyen şairlere, şiirlerine ve şiirleri hakkındaki görüşlerine yer vermesi Mu'izzî'nin edebî yönünü, şairliğini, bilgisini, şiir söylemedeki maharetini ve ustalığını göstermektedir. Bu şairlerin de Mu'izzî dîvânında hangi yönleriyle ve ne şekilde anıldığı hususu da Mu'izzî'nin bu anlatımları üzerinden ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- ‘Arûzî, N. (1910), *Çehâr Makâle*, nşr. Mîrzâ Muhammed-i Kazvînî, Leiden.
- Humâyî, C. (1379 hş./2000), *Mahrem-i esrâr -Mecmû‘e-yi makâlât-i Celâleddîn Humâyî-*, be ihtimâm-i Nâsireddînşâh-i Huseynî, Tahran: İntişârât-i Morvârîd.
- Gökmen, G. (2018), *Mu‘izzî’nin Şiir Dünyası*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Muhammed, ‘A. M. T. (1374 hş./1995), *Reyhânetu’l-edeb*, 4. bs., C 5, Tahran: Neşr-i Kitâbfurûşî-i Hayyâm.
- Mu‘izzî, (1362 hş./1984), *Kulliyât-i Dîvân*, mukaddime ve tsh. Nâsır-i Heyyirî, Tahran: Neşr-i Merzbân.
- Mu‘izzî, (1393 hş./2014), *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nişâbûrî*, önsöz, tashih ve açıklamalar Muhammed Rızâ Kanberî, Tahran: İntişârât-i Zevvâr.
- Mu‘izzî, (1389 hş./2010), *Dîvân-i Emîr Mu‘izzî*, tsh. ‘Abbâs İkbâl Âştîyânî, Tahran: İntişârât-i Esâfîr.
- Özcan, A. (2010), “Şîr Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (39, s. 179), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Târîh-i İrân -ez İslâm tâ Selâcike-*, (1363 hş./1984), drl. R. N. Ferây, çev: Hasan-i Enûşe, C IV, Tahran: İntişârât-i Emîr-i Kebîr.

¹ Nizâmî-i ‘Arûzî, *Çehâr Makâle*, nşr. Mîrzâ Muhammed-i Kazvînî, Leiden, 1910, s. 49.

² Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nişâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kanberî, İntişârât-i Zevvâr, Tahran, 1393 hş./2014, mukaddime, s. hicdeh.

³ *Târîh-i İrân -ez İslâm tâ Selâcike-*, drl. R. N. Ferây, çev. Hasan-i Enûşe, C IV, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tahran, 1363 hş./1984, s. 522.

⁴ Muhammed ‘Ali Muderris-i Tebrîzî, *Reyhânetu’l-edeb*, Neşr-i Kitâbfurûşî-i Hayyâm, 4. bs., C 5, Tahran, 1374 hş./1995, s. 342.

⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Gökhan Gökmen, *Mu‘izzî’nin Şiir Dünyası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2018.

- ⁶ Mu‘izzî, *Dîvân-i Emîr Mu‘izzî*, tsh. ‘Abbâs İkbâl Âştîyânî, Tahran, 1389 hş./2010, İntişârât-i Esâtîr, s. 671.
- ⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 698.
- ⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 697.
- ⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 421.
- ¹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 591-592.
- ¹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 268.
- ¹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 226.
- ¹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 541.
- ¹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 494.
- ¹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 196.
- ¹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 204.
- ¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 206.
- ¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 350.
- ¹⁹ Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nîşâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kanberî, s. 975.
- ²⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 50.
- ²¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 725.
- ²² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 416.
- ²³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 823.
- ²⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 724.
- ²⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 133.
- ²⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 172.
- ²⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 619.
- ²⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 715.
- ²⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 722.
- ³⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 456.
- ³¹ Hindistan’ın kuzeyinde bulunan Surî bölgesi sultanı Şîr Şah (1473-1545). Azmi Özcan, “Şîr Şah”, *TDVİA*, C 39, İstanbul, 2010, s. 179.
- ³² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 597.
- ³³ Celâleddîn Humâyî, *Mahrem-i esrâr* -Mecmû‘e-yi makâlât-i Celâleddîn Humâyî-, be ihtimâm-i Nâsireddînşâh-i Huseynî, Tahran, 1379 hş./2000, İntişârât-i Morvârîd, s. 210.
- ³⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 135.
- ³⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 13.
- ³⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 790.
- ³⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 794.
- ³⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 797.